



Michał Naczyński

Uniwersytet Śląski
E-mail: naczynski.m@gmail.com

Anna Pyszkowska

Uniwersytet Śląski
E-mail: a.pyszkowska@gmail.com

Postawy młodzieży licealnej i akademickiej wobec osób starszych / *Attitudes of High School and University Students Toward Elderly People*

Abstract

The study investigates attitudes toward elderly people in group of high school and university students (N=288). The Attitudes Toward Old Persons Scale by Kogan was applied, showing neutral attitudes toward elderly. Authors analyze differences between students educational level and sex. Factor analyses and cluster analyses models indicated three patterns of attitudes and showed three typical profile attitudes toward elderly.

Keywords: attitudes toward elderly; adolescents; students; Kogan; old person.

1. WPROWADZENIE

Postępujący w Polsce proces starzenia się społeczeństwa stał się jednym z ważniejszych problemów naukowych, politycznych i społecznych. Pomiędzy 1989 a 2013 r. ilość dzieci w ogóle społeczeństwa spadła o ponad 11 punktów procentowych, zaś ilość osób w wieku poprodukcyjnym wzrosła o niemal osiem punktów procentowych (Główny Urząd Statystyczny [GUS] 2014: 3–4). W 2014 r. osoby w wieku poprodukcyjnym stanowiły 19% ogólnej liczby ludności (GUS 2015: 16). Przewiduje się, że udział osób starszych wyniesie 21,7% ogólnej liczby ludności w roku 2025 oraz 32,7% w roku 2050 (GUS 2014: 35). Z uwagi na wzrost ilości osób starszych w społeczeństwie ważne jest przyjrzenie się i określenie podstaw dotyczących seniorów.

Dominujący współcześnie kult młodości sprzyja stereotypowi osób starszych jako niedołączonych, bezużytecznych, schorowanych i niechętnych do aktywności (Waw-

rzyniak 2014: 19–20). Dyskryminacja osób starszych pod względem kompetencji zawodowych, społecznych czy intelektualnych wyłącznie na podstawie wieku nazywana jest ageizmem (Butler 1980, Ward 1984, za Okoye i Obikaze 2005: 440).

Interesującym zjawiskiem jest fakt, że osoby starsze oraz osoby chore określane są jako cieplejsze, bardziej pozytywne w kontakcie oraz empatyczne (*warmth*; O'Connor i McFadden 2012: 628, 636, 639). Mimo że społeczeństwa zachodnie wykazują negatywny stosunek wobec osób starszych, to jednocześnie pozytywnie określają znanych sobie ludzi starszych – dziadków, współpracowników, starszych kolegów. Osoby, które postrzegają np. swoich dziadków jako osoby starsze, równocześnie pozytywniej oceniają osoby starsze w ogóle – pozytywny kontakt z własnymi dziadkami wiąże się zatem z pozytywną postawą wobec wszystkich starszych (Sanders i Pitman 1987: 465, 469–473; Helin 1974, Skoglund 1977, za Öberg i Tornstam 2003: 135; Tam i in. 2006: 415–424). Bez wątplenia częstość i jakość kontaktów z osobami starszymi wpływa pośrednio lub bezpośrednio na postawy wobec tej grupy wiekowej (Aday, Sims i Evans 1991: 378–382; Aberson i Haag 2007: 183, 185–186, 189–197), a warsztaty integrujące osoby młode i seniorów mają pozytywny wpływ na jakość życia osób starszych (Meshel i McGlynn 2004: 472).

Badacze podkreślają negatywny stosunek dzieci i młodzieży do procesu starzenia się, który wiąże się z lękiem o utratę kompetencji, mobilności, zdrowia (McConatha i in. 2003: 208–214). Związek pomiędzy postawą a częstością i jakością kontaktu z osobami starszymi moderuje niepokój młodych wobec kontaktu z seniorami (*intergroup anxiety*) – okazuje się, że niepokój związany z samym procesem własnego starzenia się nie jest istotnym moderatorem (Busfield i Hutchuson 2010: 455–456, 459–462).

Doniesienia badawcze pokazują, że to sami starsi posiadają najmniej pozytywny stosunek do starości i własnej grupy wiekowej (Öberg i Tornstam 2003: 141–150; Trempała i Zając-Lamparska, 2007: 452–453, 456–457). Podobne wnioski wysunięto na podstawie badań międzynarodowych porównujących młodzież z krajów Zachodu i Wschodu – młodzi Amerykanie i Brytyjczycy posiada większą wiedzę dotyczącą procesu starzenia się oraz bardziej pozytywne postawy wobec osób starszych, niż ich rówieśnicy z Chin czy Japonii. Może się to wiązać z procesami industrializacji i wzrostu technologicznego, który w państwach zachodnich rozpoczął się przed 50–ciu laty, a w krajach wschodnich zaledwie 20 lat temu, bądź jeszcze później (Huang 2013: 67–73).

Wśród osób po 65. roku życia można wyróżnić trzy grupy osób starszych: młodszych, średnich oraz najstarszych (Bee 2004: 545). Okazuje się, że to owi najmłodszy starsi określane są przez studentów najbardziej pozytywnie, z kolei najstarsi najmniej pozytywnie. Te same badania wykazały słaby, lecz istotny związek pomiędzy stosunkiem wobec seniora a jego płcią – związek ten występuje jednak jedynie u młodszych seniorów, u najstarszych jest marginalny (Sanders i in. 1984: 63–66). Różnice między płciami znikają, kiedy badani określają swoje postawy wobec se-

niorów odnosząc się do konkretnych, znanych sobie osób (Sanders i Pitman 1987: 471).

Badania na gruncie polskim (Trempeła i Zając-Lamparska 2007: 452–457) wskazują, że młodzież akademicka ujawnia bardziej pozytywne postawy wobec starszych niż dorośli i same osoby starsze. Pełny przekrój grup wiekowych pozwolił na wyróżnienie trzech skupień postaw wśród badanych, którzy prezentowali kolejno pozytywne nastawienie i niepewność chęci kontaktu, pozytywne nastawienie i odrzucenie kontaktu, a także negatywne nastawienie i odrzucenie kontaktu. Badania te wykazały, że wśród osób w okresie wczesnej dorosłości najczęściej przejawia się postawa uznająca osoby starsze za pozytywne, pożądanę w społeczeństwie, ale niebędących pewni, czy chcą tego kontaktu bezpośrednio.

2. CEL BADAŃ

Stosunek społeczeństwa wobec osób starszych jest ważnym aspektem funkcjonowania seniorów w świecie. Badania wskazują, że to osoby młode charakteryzują się najbardziej pozytywnymi postawami wobec osób po 65. roku życia. Pojawia się zatem pytanie o pogłębioną charakterystykę postaw ludzi młodych, ich ewentualne zróżnicowanie oraz strukturę.

Autorzy postawi sobie następujące pytania badawcze:

1. Czy występują różnice w zakresie postaw wobec osób starszych pomiędzy młodzieżą licealną a akademicką?
2. Czy występują różnice w zakresie postaw wobec osób starszych pomiędzy kobietami a mężczyznami?
3. Czy i jakie profile postaw wobec osób starszych można wyróżnić w grupie ludzi młodych?

3. METODY BADAWCZE

Zastosowano standardowe narzędzie Kwestionariusz Postaw wobec Ludzi Starszych P-LS N. Kogana w adaptacji J. Rembowskiego (1984: 149–152). Narzędzie składa się z 17 par stwierdzeń pozytywnych i negatywnych, z których badani wybierają po jednym z każdej pary. Ustosunkowują się wobec wybranego stwierdzenia na skali od 1 do 7 („nie zgadzam się całkowicie”, „całkowicie się zgadzam”) z wyłączeniem odpowiedzi środkowej.

Kwestionariusz składa się z następujących podskal: problemów zamieszkiwania (A), towarzystwa ludzi starszych (B), stylów życia i wydajności (C), zależności od innych (D), gotowości do pracy (E), konfliktów między starymi i młodymi (F), podobieństw i różnic między starymi ludźmi (G), powierzchowności i cech osobowości (H). Obliczony współczynnik rzetelności wewnętrznej α -Cronbacha w poniższym badaniu wyniósł 0,71.

4. WYNIKI

W badaniu udział wzięło 288 osób, w tym 151 licealistów (101 kobiet, 50 mężczyzn) oraz 137 studentów (114 kobiet, 23 mężczyzn). Uczniowie pochodzili z trzech liceów ogólnokształcących województwa śląskiego oraz studentów Uniwersytetu Śląskiego, Uniwersytetu Ekonomicznego oraz Politechniki Śląskiej. Badani byli w wieku od 18 do 27 lat ($M=20,16$; $SD=1,98$). Jedna czwarta z nich codziennie miała kontakt z osobami po 65. roku życia, 24% kilka razy w tygodniu, 24% raz w tygodniu, 17% osób badanych raz do dwóch razy w miesiącu, a 10% rzadziej niż raz w miesiącu.

Wszystkich analiz statystycznych dokonywano w programie Statistica 10PL.

Na podstawie analiz opisowych określono natężenie ogólnej postawy wobec osób starszych jako neutralną w próbie. Najbardziej pozytywny stosunek osoby badane prezentowały wobec problemów zamieszkiwania, a najmniej pozytywną wobec towarzystwa osób starszych. Dane na ten temat przedstawia tabela 1. Zmienne nie charakteryzowały się rozkładem normalnym.

Tabela 1 Statystyki opisowe średnich odpowiedzi badanych w kwestionariuszu P-LS Kogana

Zmienna	M	Min	Max	SD	Skośność	Kurtoza
A	5,13	1,67	7,00	1,03	-0,46	0,04
B	3,77	1,00	5,00	0,92	-0,81	0,37
C	3,73	1,00	6,50	1,23	0,05	-0,37
D	4,65	1,00	7,00	1,28	-0,11	-0,48
E	3,84	1,00	7,00	1,66	0,06	-1,23
F	4,05	1,00	6,33	1,05	-0,11	-0,24
G	5,04	1,50	7,00	1,20	-0,29	-0,60
H	4,35	1,00	7,00	1,20	-0,24	-0,26
Wynik ogólny P-LS	4,24	2,12	5,88	0,66	-0,31	0,03

Wykonano analizę istotności różnic w zakresie postaw pomiędzy młodzieżą licealną a akademicką. Wyniki zamieszczono w tabeli 2. Wykazano, że młodzież akademicka posiada istotnie bardziej pozytywną postawę wobec seniorów w zakresie problemów zamieszkiwania. Może się to wiązać z faktem, że studenci często zamieszkują poza domem: na stacjach czy w wynajmowanych mieszkaniach. Wracając do domów rodzinnych, odwiedzając krewnych rzadko, mogą napotykać na mniejszą ilość konfliktów i wyzwania związanych z zamieszkiwaniem. Jednocześnie mieszkanie w obcym mieście w sąsiedztwie seniorów może być związane z większą regulacją kontaktów oraz problemów zamieszkiwania poprzez reguły i oczekiwania społeczne.

Tabela 2 Test *U* Manna–Whitneya względem etapu edukacyjnego

Zmienna	Suma rang Licealiści	Suma rang Studentci	U	Z – popraw.	p
A	19977,00	21639,00	8501,00	-2,62	0,01*
B	22358,00	19258,00	9805,00	0,78	0,44
C	21371,50	20244,50	9895,00	-0,64	0,52
D	21146,50	20469,50	9670,50	-0,96	0,34
E	20829,00	20787,00	9353,00	-1,44	0,15
F	21634,50	19981,50	10158,50	-0,26	0,79
G	21613,00	20003,00	10137,00	-0,29	0,77
H	22733,50	18882,50	9429,50	1,31	0,19
Wynik ogólny P–LS	21145,00	20471,00	9669,00	-0,96	0,34

* $p < 0,05$

W tabeli 3 zaprezentowano analizę różnic pod względem płci badanych. Wykazano, że mężczyźni posiadają bardziej pozytywną postawę w zakresie oceny wyglądu oraz prezentowanych przez seniorów cech osobowości. Wydaje się, że mężczyźni przykładają inne niż kobiety kryteria dotyczące wyglądu oraz zachowań osób starszych w postaci prezentowania przez seniorów dobrego humoru, wesołości czy irytacji, braku sympatii.

Tabela 3 Test *U* Manna–Whitneya względem płci

Zmienna	Suma rang Kobiety	Suma rang Mężczyźni	U	Z – popraw.	p
A	32066,00	9550,00	6849,00	1,63	0,10
B	30987,50	10628,50	7767,50	-0,13	0,90
C	31022,50	10593,50	7802,50	-0,07	0,94
D	31372,00	10244,00	7543,00	0,50	0,62
E	31517,00	10099,00	7398,00	0,75	0,45
F	31032,50	10583,50	7812,50	-0,06	0,96
G	31276,00	10340,00	7639,00	0,34	0,73
H	29316,00	12300,00	6096,00	-2,88	0,00
Wynik ogólny P–LS	31157,00	10459,00	7758,00	0,14	0,88

* $p < 0,05$

Aby określić profile postaw wobec seniorów zastosowano analizę czynnikową z rotacją *varimax*, na podstawie której wyróżniono trzy czynniki wyjaśniające łącznie 33,85% wariancji – dane te prezentuje tabela 4. W celu potwierdzenia uży-

skanego modelu zastosowano konfirmacyjną analizę czynnikową (RMSA=0,066; GFI=0,919; AGFI=0,891; Chi²/df=174,268/78).

Wyróżnione czynniki określono jako:

Czynnik 1 – opisuje przestrzeń publiczną i funkcjonowanie w tej przestrzeni osób starszych. Wyróżniający wymiary „przyjemność vs nieprzyjemność” w kontakcie, a także „pożądanie vs niepożądanie” w przestrzeni publicznej, mieszkalnej, relacji społecznych.

Czynnik 2 – opisuje autoprezentację osób starszych w bliższej relacji. Odnosi się do czystości osobistej i przestrzeni mieszkalnej, prezentowania cech zachowania w wymiarze „irytowanie vs wesołość”. Chodzi tu o prezentowanie własnej osoby w relacji z młodymi ludźmi.

Czynnik 3 – opisuje ludzi starszych w wymiarze „plastyczność vs sztywność” w relacji oraz „komfort vs skrępowanie” u osób młodych w bezpośrednim kontakcie z osobami starszymi.

Tabela 4 Struktura analizy czynnikowej postawy wobec starszych

Item	Czynnik 1	Czynnik 2	Czynnik 3
P-LS 1	0,55*	0,28	0,05
P-LS 2	0,66*	0,08	0,07
P-LS 3	0,03	-0,00	0,70*
P-LS 4	0,04	0,15	0,36
P-LS 5	-0,00	0,71*	-0,00
P-LS 6	0,12	0,06	0,39
P-LS 7	0,43*	0,01	0,19
P-LS 8	0,24	0,35	0,45*
P-LS 9	0,16	0,49*	0,04
P-LS 10	0,57*	0,14	0,04
P-LS 11	0,09	0,63*	-0,04
P-LS 12	0,53*	0,16	-0,18
P-LS 13	0,28	0,39	-0,13
P-LS 14	0,10	0,61*	0,15
P-LS 15	0,22	0,44*	0,24
P-LS 16	0,61*	-0,06	0,21
P-LS 17	0,42*	0,04	-0,32
Wartość własna	3,20	1,39	1,17
% wyjaśnionej wariancji	18,81	8,14	6,90

* ładunki równe 0,40 lub wyższe

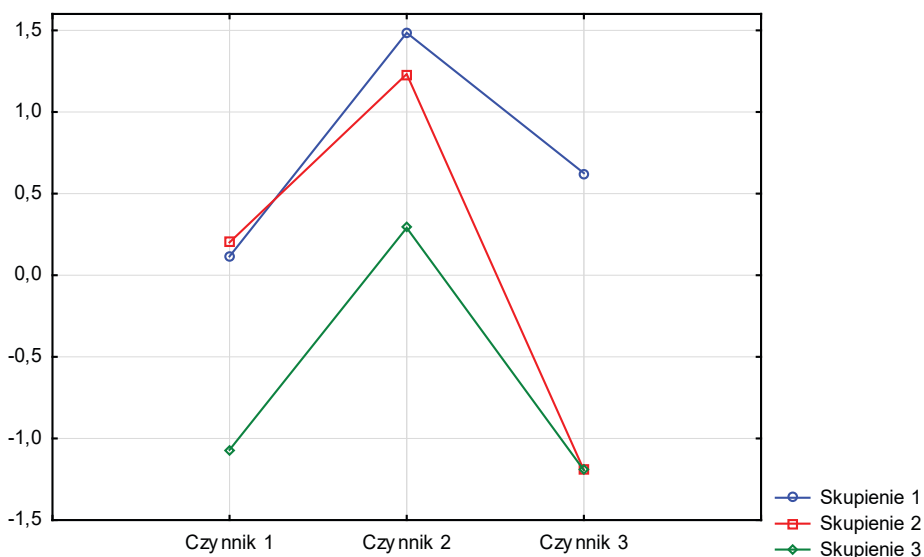
Analiza skupień pozwoliła wyodrębnić trzy grupy profili postaw wobec osób starszych, które ilustruje rysunek 1.

Skupienia te można opisać następująco:

Skupienie pierwsze – najliczniejsze (N=120), będące najbardziej pozytywną postawą. Neutralnie ocenia się funkcjonowanie osób starszych w przestrzeni publicznej, mieszkalnej oraz przyjemność z ich obecności. Pozytywnie postrzegana jest prezentacja osób starszych jako zadbanej, wesołych, przyjaźnie nastawionych do innych. Ceni się bezpośredni kontakt z seniorami, oceniając go jako komfortowy i plastyczny ze strony osób starszych.

Skupienie drugie (N=88) – neutralnie ocenia się funkcjonowanie osób starszych w przestrzeni publicznej, z pozytywnym odbiorem prezentacji seniorów jako zadbanej, wesołych, przyjaźnie nastawionych. Jednocześnie w bezpośrednim kontakcie występuje ocena seniorów jako sztywnych, a relacja określana jest jako niekomfortowa.

Skupienie trzecie (N=80) – najbardziej negatywna postawa. Funkcjonowanie osób starszych w przestrzeni publicznej i mieszkalnej jest oceniane negatywnie, ich obecność określana jako nieprzyjemna i niepożądana. Neutralnie ocenia się prezentację osób starszych na pograniczu irytacji a przyjemności. Bezpośredni kontakt określa się jako niekomfortowy, a seniorów – sztywnych w relacji.



Rysunek 1.

Profile postaw w obecności osób starszych w wyróżnionych skupieniach

5. Dyskusja

Przeprowadzone badania pozwoliły określić ogólną postawę młodzieży akademickiej i licealnej jako neutralną, i spójną. Wystąpiły niewielkie różnice w zakresie etapów edukacji oraz pomiędzy płciami. Wyodrębniono trzy profile postaw osób młodych wobec seniorów.

Osoby młode w większości prezentują neutralną postawę względem funkcjonowania seniorów w przestrzeni publicznej. Może wiązać się to z ambiwalencją wobec tej grupy, albo obojętnością wobec istnienia ludzi starszych w tej przestrzeni (Trempała i Zajac–Lamparska 2007: 458). Z pewnością młodzi odbierają seniorów jako osoby o dobrej autoprezentacji, które tworzą wokół siebie wesoły, radosny klimat. Jednocześnie większość badanych nie czuje się komfortowo w bezpośredniej relacji z seniorami oraz ocenia ich jako sztywnych, mało plastycznych.

Wyniki badań należy traktować ostrożnie, z uwagi na fakt, iż mierzone zmienne nie charakteryzowały się rozkładem normalnym. Co więcej, znaczna przewaga kobiet nad mężczyznami (mimo że charakterystyczna dla populacji licealistów oraz studentów) może nie oddawać w pełni obrazu różnic pomiędzy płciami. Wyniki nie powinny być też generalizowane na całą grupę osób młodych – w badaniach pominięto bowiem uczniów innych szkół ponadgimnazjalnych, a także osoby w okresie młodej dorosłości, które nie podjęły edukacji wyższej.

Badania kwestionariuszowe dotyczące postaw narażone są na zniekształcenia związane z lękiem przed oceną, poczuciem wstydu czy chęci zaprezentowania od jak najlepszej strony (Chudzicka–Czupała 2014: 212–213). Wartościowe byłyby dalsze badania porównujące jawne postawy osób młodych wobec ukrytych, nieświadomych postaw tych samych badanych.

LITERATURA:

1. Aberson, C., L., Haag, S., C. (2007). Contact, Perspective Taking, and Anxiety as Predictors of Stereotype Endorsement, Explicit Attitudes, and Implicit Attitudes. *Group Processes & Intergroup Relations*, 10(2), 179–201.
2. Aday, R., H., Sims, C., R., Evans, E. (1991). Youth's Attitudes Toward the Elderly: the Impact of Intergenerational Partners. *The Journal of Applied Gerontology*, 10(3), 372–384.
3. Bee, H. (2004). Zmiany fizyczne i umysłowe w okresie późnej starości. W: H. Bee, *Psychologia rozwoju człowieka* (543–579). Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka.
4. Busfield, C., Hutchison, P. (2010). Contact, Anxiety, and Young People's Attitudes and Behavioral Intentions Towards the Elderly. *Educational Gerontology*, 36, 451–466.
5. Chudzicka–Czupała, A. (2014). Specyfika badania zachowań nieetycznych w organizacji. W: A. Chudzicka–Czupała, *Etyczne zachowania się człowieka w organizacji* (212–215). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
6. Główny Urząd Statystyczny (2014). *Sytuacja demograficzna osób starszych i konsekwencje starzenia się ludności Polski w świetle prognozy na lata 2014–2050*. Dostęp 20.06.2015. Pobrane z: www.stat.gov.pl
7. Główny Urząd Statystyczny (2015). *Podstawowe informacje o rozwoju demograficznym Polski do 2014 roku*. Dostęp 20.06.2015. Pobrane z: www.stat.gov.pl
8. Huang, C.S. (2013). Undergraduate Students' Knowledge About Aging and Attitudes Toward Older Adults in East and West: A Socio-economic and Cultural Exploration. *International Journal of Aging and Human Development*, 77(1), 59–76.

9. McConatha, J., T., Schnell, F., Volkwein, K., Leach, E. (2003). Attitudes toward aging: A comparative analysis of young adults from the United States and Germany. *International Journal of Aging and Human Development*, 57(3), 203–215.
10. Meshel, D., S., McGlynn, R., P. (2004). Intergenerational Contact, Attitudes, and Stereotypes of Adolescents and Older People. *Educational Gerontology*, 30, 456–479.
11. Öberg, P., Tornstam, L. (2003). Attitudes toward embodied old age among Swedes. *International Journal of Aging and Human Development*, 56(2), 133–153.
12. O'Connor, M., L., McFadden, S., H. (2012). A Terror Management Perspective on Young Adults' Ageism and Attitudes Toward Dementia. *Educational Gerontology*, 38, 627–643.
13. Okoye, U., O., Obikeze, D., S. (2005). Stereotypes and Perceptions of the Elderly by the Youth in Nigeria: Implications for Social Policy. *The Journal of Applied Gerontology*, 24(5), 439–452.
14. Rembowski, J. (1984). *Psychologiczne problemy starzenia się człowieka*. Warszawa-Poznań: Wydawnictwo Naukowe PWN.
15. Sanders, G., F., Montgomery, J., E., Pittman, J., F., Jr., Balkwell, C. (1986). Youth's Attitudes Toward the Elderly. *The Journal of Applied Gerontology*, 3(1), 59–70.
16. Sanders, G., F., Pittman, J., F. (1987). Attitudes of Youth Toward Known and General Target Elderly. *The Journal of Applied Gerontology*, 6(4), 464–475.
17. Tam, T., Hewstone, M., Harwood, J., Voci, A., Kenworthy, J. (2006). Intergroup Contact and Grandparent-Grandchild Communication: The Effects of Self-Disclosure on Implicit and Explicit Biases Against Older People. *Group Processes & Intergroup Relations*, 9(3), 413–429.
18. Trempała, J., Zajac-Lamparska, L. (2007). Postawy wobec osób starszych: różnice międzypokoleniowe. *Przegląd psychologiczny*, 50(4), 447-462.
19. Wawrzyniak, J., K. (2014). Starość i starzenie się. W: Chabior, A., Fabiś, A., Wawrzyniak, J. K., *Starzenie się i starość w perspektywie pracy socjalnej* (19–36). Warszawa: Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich.